
Björn-Ivar Davidsen: Bidrag til den økonomisk-metodologiske tenkningen

Ekonomiska Studier No 96, Nationalekonomiska institutionen vid Göteborgs Universitet, 2000, 286 s

Våra ekonomiinstitutioner vid högskolor och universitet har de senaste två decennierna producerat en strid ström av doktorsavhandlingar. Tyvärr har antalet avhandlingar i ekonomisk metodologi inte följt denna utvecklingskurva. Desto roligare är det därför, när det nu äntligen kommer en metodologisk avhandling, att den är så intresseväckande och välskrivna som Björn-Ivar Davidsens *Bidrag til den økonomisk-metodologiske tenkningen*.

Vad är metodologi?

Davidsen inleder som sig bör sin avhandling med en diskussion av vad metodologi är för något. Enkelt uttryckt kan man säga att metodologi handlar om sambandet mellan metateoretiska frågor – ontologiska och epistemologiska frågor om verklighetens beskaffenhet och hur vi kan nå kunskap om den – och de metoder vi använder i forskningen. Ekonomiska metodologer försöker utarbeta och tillämpa kriterier för hur man ska värdera olika teorier (koherens, korrespondens, klarhet, enkelhet m m). Man skiljer sig ofta åt i synen på vad som utgör säkra källor till kunskap (observation, experiment, teoretisk reflektion), hur teorier ska se ut (deskriptiva, analytiska), hur de ska testas (ekonometri, fallstudier), om de ska vara matematiskt formulerade eller inte, och så vidare.

Men den mest grundläggande fråga de försöker besvara är vad själva syftet med den ekonomiska analysen är. Även om uppfattningarna är många kan man säga att det existerar två olika grunduppfattningar. Den ena är att målet med ekonomisk analys är att bättre kunna förutsäga vad som händer i ekonomin och att utarbeta bättre instrument för att på olika sätt styra ekonomin i viss riktning. Den andra

hävdar att ekonomisk analys först och främst måste ha som målsättning att förstå eller förklara hur ekonomin fungerar.

Ofta har ekonomer en inställning till metodologi som kanske bäst kan liknas vid George Stiglers uppfattning att det skulle vara förbjudet att syssla med metodologi före pensionering. Man nöjer sig med att konstatera att ”nationalekonomi är vad nationalekonomerna gör” och att ”nationalekonomer är de som sysslar med nationalekonomi”.

Detta är som Davidsen visar en ohållbar och inte speciellt upplysande inställning. Studiet av ekonomisk metodologi är en nödvändighet. Metodologisk kunskap fungerar som en ”vägkarta” som möjliggör orientering för vetenskapligt framåtskridande. Metodologisk analys i den ekonomiska vetenskapen är både önskvärd och oundviklig. Den kan fylla en kritisk funktion genom att göra ekonomen medveten om att grundläggande brister t ex kan bero på att de begrepp, teorier och modeller som man använder sig av är oförenliga med själva undersökningsobjektet. De verktyg man lånar från andra vetenskaper (framför allt fysiken och matematiken) konstruerades för att lösa helt andra uppgifter och problem och kan ha bidragit till icke-korrespondens mellan vetenskapens och verklighetens strukturer.

Behovet av en ekonomisk metodologi

Efter klargörandet av vad metodologi är för något – och varför det är nödvändigt att som ekonom medvetet ta ställning i metodologiska frågor – gör Davidsen (kap 1-4) en genomgång av metodologins historiska landmärken. Han hävdar att det idag råder allmän konsensus om att den

ekonomiska vetenskapen måste komma till nya insikter än de Popper, Lakatos och Kuhn har kunnat erbjuda. Vidare menar han att utvecklingen av den ekonomisk-metodologiska forskningen visat att den traditionella ekonomisk-teoretiska hållningen – 'positive economics' – ”nu är avvisad i alla dess former av nära på alla som bidrar aktivt till utvecklingen av det ekonomisk-metodologiska tänkandet” (s 38). Han pläderar därför för att de ekonomisk-metodologiska problemen måste – i stället för att förlita sig på allmän vetenskapsteori – tacklas mer direkt inom den ekonomiska vetenskapen.

Vad metodologen måste göra är helt enkelt att studera hur ekonomer faktiskt går tillväga i sina analyser. Som utgångspunkt för sin undersökning av detta utgår Davidsen från att det existerar en ”objektiv ekonomisk verklighet i en eller annan mening” och att ”vetenskaplig verksamhet på det ekonomiska området måste ha som övergripande målsättning att etablera sann kunskap om denna faktiskt existerande ekonomiska verklighet” (s 74). Utifrån denna position argumenterar han för att det framtida ekonomisk-metodologiska arbetet främst måste inbegripa ”kritiska analyser av ekonomiska teories innehåll och egenskaper” och ”utveckling av standarder och kriterier för vetenskaplig verksamhet” (s 75).

Filosofisk reflektion och abduktion

Därefter pläderar Davidsen (kap 5) för den filosofiska reflektionens betydelse inom nationalekonomin och speciellt för abduktionens betydelse.

I vetenskapsteorin har man ofta beskrivit fastställandet av orsaker i en förklaring med hjälp av den hypotetisk-deduktiva metodens induktiva och deduktiva slutledningar. Denna metod bygger i stor utsträckning på att man i en experimentsituation kan kontrollera och manipulera olika möjliga orsaksfaktorer. I den ekonomiska vetenskapen har man inte den möjligheten och därför har man fått tillgripa

andra metoder. I ekonomin är det olika aktörer som handlar och när vi vill förklara en handling försöker vi inhämta information om dessa aktörers föreställningar och uppfattningar. Vi försöker identifiera aktörernas motiv. Många av de gängse förklaringarna till ekonomiska aktörers handlande har den här strukturen. Genom att ange motivet bakom en viss handling anser man sig ha förklarat den. Många gånger räcker detta. Men andra gånger – speciellt i vetenskapliga sammanhang – vill man gå längre. Vad ligger bakom motiven? Hur ska de relateras till den situation aktören befinner sig i? Vilken roll spelar samhällsstruktur, institutioner etc? Man försöker alltså att gå bakom aktörers motiv och identifiera bakgrundsvariabler som kan förklara motiven för att på så sätt fastare grunda förklaringen.

Det är här den av den amerikanske logikern och filosofen Charles S Peirce (1839-1914) utvecklade abduktionen kan vara behjälplig. Abduktion är inte som deduktionen logiskt nödvändig eller som induktionen en empirisk generalisering. Den påminner i själva verket mycket om ett detektivarbete. Olika tolkningsramar prövas tentativt, problemet rekontextualiseras och med hjälp av kreativitet och fantasi upptäcks nya sammanhang och innebörder som gör att man kan lösa gåtan eller förklara en händelse eller förlopp. Vi kan inte med säkerhet veta att de nya sammanhangen och innebörderna ger en sann kunskap, men det finns en möjlighet att de ger bättre och fördjupad kunskap.

Teori och verklighet

I de nästkommande kapitlen genomför så författaren några intressanta kritiska analyser av ekonomisk-vetenskaplig praxis där han lägger speciell vikt vid användande av ontologiska teorier.

Davidsen menar att det utifrån hans beskrivning av den grundläggande målsättningen bakom allt ekonomisk-vetenskapligt arbete följer att ekonomin som en vetenskaplig disciplin måste definieras utifrån ”studieobjekt eller studieområde

svarare än utifrån metod” (s 141). Ekonomiska teorier måste därför bygga på reflektioner kring grundläggande egenskaper hos de mänskliga handlingar och relationer som utgör de sociala sammanhang inom vilka ekonomin rör sig. Ekonomen måste helt enkelt ställa sig frågan vad det är för slags fenomen som det är legitimt och relevant att behandla i de ekonomiska teorierna och modellerna, eftersom svaren på frågan i stor grad blir avgörande för deras egenskaper. Ekonomiska teorier bygger – vare sig vi vill det eller ej – på filosofiska ståndpunkter. Det är därför inte heller fråga om huruvida man vill att filosofiska ståndpunkter ska komma in i det ekonomisk-vetenskapliga arbetet eller inte, utan snarare ”hur det bäst kan hanteras” (s 139).

Styrkan i Davidsens avhandling ligger just i de konkreta kritiska analyser som han genomför. Fördelen med detta tillvägagångssätt är att det öppnar för ekonomer att mer systematiskt själva reflektera över sin verksamhet. Genom konkreta exempel blir det lättare för den kanske inte så filosofiskt bevandrade ekonomen att ta till sig Davidsens kritiska och uppslagsrika tankar. Genom att vara ”så konkret som möjligt” lyckas han väl visa ”hur filosofisk argumentation och reflektion kan ha betydelse för det praktiska ekonomisk-vetenskapliga arbetet” (s 274).

Ekonomi och etik

Davidsen visar också hur svårt det är att leva upp till föreställningen om nationalekonomin som en ”etiskt neutral vetenskap ... när man mer konkret skall försöka att etablera eller använda ekonomiska teorier” (s 267)

Nationalekonomin har länge försökt att etablera sig som en egen vetenskap, frigjord från övriga samhällsvetenskaper och filosofin. I denna process har en djup klyfta uppstått mellan den ekonomiska teorin och etiken. Genom att inte explicit ta hänsyn till människors etiska överväganden och hur dessa påverkar vårt beteende och handlingar har teorin kommit att

alltmer avlägsna sig från verkligheten. Fixeringen vid en föregivet moraliskt och etiskt neutral bild av människan som en nyttomaximerande maskin har på så vis enligt teorins kritiker bidragit till dess utarmning. Försöket att bygga en brandvägg mellan vetenskap och etik har bara lett till att etiken osynliggjorts. Den finns där likväl, men oredovisad och ofta omedveten.

Traditionell ekonomisk analys har en tendens att på ett otillbörligt sätt snäva in värderingsfrågor. Davidsens bok visar på hur analysen kan breddas utan att den för det blir formlös eller irrationell. Våra val och handlingar kan inte bara värderas efter deras förmåga att uppfylla våra preferenser. Värderingen måste också väga in konsekvenserna för frihet, jämlikhet och rättvisa. Även om det förra alternativet får analysen att förefalla mer rigorös och ”vetenskaplig”, gör det senare den mer användbar och förnuftig. Kanske är det, som Amartya Sen (och Alfred Marshall) brukar säga, ”bättre att ha vagt rätt än exakt fel”.

Det metodologiska alternativet – kritisk realism

Kritik i all ära, men finns det då ett metodologiskt alternativ? Ja, Davidsen menar det och i bokens sista kapitel presenterar han sitt alternativ till den ekonomiska vetenskapens traditionella metodologi byggd på en deduktivistisk logik – den kritiska realismen.

Den kritiska realismen utgör ett enhetligt filosofiskt system för vetenskaperna som främst utarbetats av de engelska vetenskapsfilosoferna Roy Bhaskar och Rom Harré. Från början tog de sin utgångspunkt i naturvetenskaperna, men med sina senare arbeten har de också kommit att orientera sig mot samhällsvetenskapliga frågeställningar. På senare år har den kritiska realismen även fått fotfäste inom t ex nationalekonomi (främst via Tony Lawson och Uskali Mäki), sociologi och geografi.

Enligt den kritiska realismen möjliggörs

vetenskapen av att det existerar strukturer – både i natur och samhälle – som har beständighet oberoende av vår kunskap eller våra uppfattningar om dem. Det finns en verklighet bortom våra teorier och begrepp om den. Det är denna oberoende verklighet som teorierna på något sätt handlar om. Att förväxla frågan om vad som *är* med frågan om vad vi kan *veta* är enligt den kritiska realismen grunden till den västerländska filosofins många problem och misslyckanden.

Vetenskapens främsta uppgift är följaktligen inte, som positivismen hävdar, att finna lagbundenheter mellan observerade fenomen. Den måste i stället vara att identifiera de underliggande strukturer och krafter som framkallar observerade händelser – att se vad som händer ”under ytan”.

Inom den ekonomiska vetenskapen innebär den kritisk-realistiska hållningen ett betonande av att dess främsta mål måste vara att försöka förklara vad som sker i ekonomin med hjälp av kausala krafter och relationer. Även om t ex ekonometri och generell jämviktsteori är värdefulla på många sätt, så tenderar fokuseringen på dessa verksamheter att leda till att man glömmer bort den ekonomiska vetenskapens främsta mål – att ge orsaksförklaringar till ekonomiska företeelser. Den deduktivistiska metoden hindrar den ekonomiska vetenskapen från att fullfölja den nödvändiga målsättningen att klarlägga ekonomins underliggande strukturer och orsaksmekanismer. Den positivistiska synen på kausalitet som ett slags händseregulbundenhet eller korrelation är tveksam och oförenlig med mer rimliga och adekvata alternativ. Regelbundenhet och mönster är inte detsamma som kausalitet, och för att förstå regelbundenheterna måste man identifiera och analysera de mekanismer som skapar dem. Kausalitet är främst en fråga om tendenser som uppstår på grund av aktörers och föremåls benägenheter och förmågor. En av den ekonomiska vetenskapens främsta uppgifter måste vara att klarlägga hur dessa me-

kanismer och tendenser gör sig gällande. I annat fall kan den inte förklara de ekonomiska fenomen man studerar.

Med en realistiskt underbyggd ekonomisk teori skulle den ekonomiska vetenskapen kunna användas bättre för att vara med och påverka samhällsförändringen. Istället för en självpåtagen begränsning till studiet av händseregulbundenheter och korrelation eller abstrakta och överkliga modeller, skulle ett djupare studium av de underliggande kausala mekanismer som verkar inom ekonomin kunna få nationalekonomin att på ett mer konstruktivt sätt än hitintills medverka till lösningar på samhällsekonomiska problem.

För att ta ställning till om denna kursändring för den ekonomiska vetenskapen är genomförbar eller ej, är Davidsens avhandling med sitt enkla och välgörande ”oakademiska” skrivsätt en bra startpunkt.

LARS PÅLSSON SYLL
ekonomie och filosofie doktor
Lunds universitet och
Högskolan i Jönköping